УДК 736.3:656.8](477)"9/12"

С. Є. Орєхова, Ю. М. Нікольченко

АКТОВІ ПЕЧАТКИ У ПОШТОВІЙ АТРИБУЦІЇ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

У статті розглянуто питання щодо використання актових печаток у поштовій атрибуції Київської Русі. Надано характеристику джерельної бази дослідження, яку складають давньоруські літописи та артефакти з фондів Рівненського обласного краєзнавчого музею. В історичній ретроспективі досліджено особливості конструкцій актових печаток X–XIII ст., як невід'ємного атрибутув практиці великокнязівського, удільного і волосного адміністрування, міжнародної, господарської та соціально–культурницької діяльності в Київській Русі.

Сформовано сфрагістичний образ вислих свинцевих печаток (пломб) Київської Русі на прикладі артефактів, виявлених під час багаторічного археологічного дослідження городища літописного Дорогобужа в с. Дорогобуж Гощанського району Рівненської області, проведеного археологічною експедицією Рівненського обласного краєзнавчого музею.

Визначено роль актових печаток (пломб) у поштовій атрибуції як важливого елемента збереження державної і приватної інформації у Київській Русі.

Ключові слова: *сфрагістика,європейське раннє середньовіччя, Київська Русь, Іпатський літописний звід, Рівненський обласний краєзнавчий музей, моліводос, печатка (пломба), матриця, пергамент, грамота, лист, поштова атрибуція,автор, адресат, комунікативна ситуація.*

В 2017 р. у Випуску 14 наукового журналу «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: «Філософія, культурологія, соціологія», було надруковано нашу статтю «Поштові інституції Київської Русі в історико–культурологічній парадигмі» [14], яка отримала схвальні відгуки у фахівців та шанувальників давньоруської історії і культури. Минув рік і автори представляють широкому загалу наступну статтю: «Актові печатки у поштовій атрибуції Київської Русі», яка, по суті, є логічним продовженням їхніх наукових пошуків галузі дослідження невідомих сторінок в історико–культурницькій спадщині Київської Русі.

Джерельну базу статті складає Іпатський літописний звід XI–XIII ст. («Повість минулих літ», Київський літопис, Галицько-Волинський літопис), колекція актових печаток (пломб) з фондів Рівненського обласного краєзнавчого музею та сайт sfragis.com, створений у 2012 р. відділом спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів в Інституті історії України НАН України.

Кількісний і якісний аналіз сфрагістичного образу актових печаток (пломб) X–поч. XVI ст., та їхнє використання у поштовій атрибуції Київської Русі досліджували: О. Алфьоров [1], В. Анохін [2], К. Болсуновський [4], О. Вігільов [5], М. Віташевська [6], О. Гавриленко [7–8], П. Гайдуков [19], Б. Прищепа [15], М. Лихачов [11], Б. Рибаков [16], В. Янін [18–19] та інші.

Збереження державної, адміністративної, міжнародної, господарської та соціально–культурної інформації, що традиційно передавалася у європейських країнах доби раннього

середньовіччя на пергаменті у вигляді грамоти, послання, депеші, приватного листа тощо адресату завжди вимагала пильності з боку відправника кореспонденції. Вона полягала у тому, щоб із застосуванням спеціальних прийомів забезпечити в процесі поштової доставки її конфіденційність.

Одним з таких прийомів, який набув поширення в країнах Західної Європи, Візантії і Русі з X до кінця XV ст., було використання молівдовулів (від грец. «моливдос» – свинець) – двосторонніх підвісних свинцевих печаток (пломб), найбільш характерних для середньовічних грамот. Відбиток був зроблений спеціальними матрицями на аверсі і реверсі майбутньої печатки.

Матриці печаток вирізувались, як правило, першокласними художниками–торевтами і знищувалися, щоб уникнути зловживань після смерті або зміщення з адміністративної посади їхнього власника. Тому, будучи датованими іменами цих власників, переважна більшість яких відома за згадками в літописі та інших писемних джерелах, актові печатки утворюють ідеальну хронологічну шкалу щодо історичних подій та спостережень над розвитком стилів прикладного мистецтва Київської Русі від X до початку XVI ст., коли металеві печаткибули замінені на воскові та сургучеві.

Сфрагісти визначають сім категорій давньоруських пломб: однобічні свинцеві пластинки з буквами, різного виду фігурами і родовими знаками; свинцеві двосторонні кружальця з нанесеними зображеннями людей, звірів, птахів, тощо;пломби з буквами на аверсі і реверсі; свинцеві диски з родовими знакам; пломби з буквами на аверсі і фігурами не реверсі; свинцеві диски з буквами на аверсі і родовими знаками на реверсі; пломби з фігурами на аверсі і родовими знаками на реверсі [7, с. 66–67].

Актові печатки X–XI ст. характеризуються поясними зображеннями святих, як правило тезоіменитих власникам, лаконічністю символічної мови, щопозначає княжу приналежність зображення, а церковну – зображенням хреста. У XII ст. переважають печатки із зображенням святих у зріст, постатям яких притаманна явна статуарність. З кінця XII ст.цізображення набувають динамічності. У XIII ст. у зображеннях на пломбах помітне огрубіння художнього стилю, а у авторів матриці виникає прагнення доповнити образотворчі сюжети розгорнутими написами, якінесуть у собі інформацію про її власника.

Вислі актові печатки привішувалися до документа через отвориу нижній частині пергаменту, крізь які протягали шовкові або інші шнури. Часто замість шнурків використовувалися пергаментні смужки [8, с. 82]. В окремих випадках виготовлялися золоті (хрісовул) або срібні (аргіровул) печатки.

Основне призначення вислої металевої печатки – адміністративне – вони були найважливішим критерієм легітимності документів, підпис мав другорядне значення. Будь–яке пошкодження печатки або ж її відсутність на документі могли свідчити про неавтентичність написаного.

У європейському середньовіччі печатка була ознакою високого політичного, соціального та економічного статусу власника: монарха, герцога, князя, графа, купця. Печатки також мали монастирі, церковні ієрархи, старше духовенство. На печатках зображувалися образи власників (тип печаток портретний), їхні герби, святі патрони (покровителі), символи, пов'язані з характером діяльності власника тощо. Сфрагістичний образ доповнювався довкільним (один або кілька рядків) написом (легендою, епіграфом). Зазвичай, епіграф вказував на ім'я власника печатки, його статус, географічну ознаку. Печатки засвідчували документи, надавали їм юридичної сили [8, с. 24].

Використання печаток регулювалося юридичними актами «сфрагістичним законодавством». Важливість і значимість печатки у справочинстві зумовлювали спроби виготовлення й використання фальшивих печаток. Дослідниками виділяються близько 20–ти форм печаток. Найбільш популярними з них є круглі, овальні, прямокутні, еліпсоподібні.

Поява на Русі актових печаток відноситься до середини X ст. у зв'язку з необхідністю підтверджувати справжність її документів у дипломатичних і торгових взаєминах з Візантією. У «Повісті временних літ» від 944 р. згадується процес укладання русько–грецького договору про дружні стосунки і торгівлю: «Оскільки ж їм (послам Ігоря Рюріковича– С. О , Ю. Н.) є [так] установлено, [то] носили посли печаті золоті, а купці – срібні; нині ж домовився князь посилати грамоту до цесарства…» [10, с. 26].

Печатки руських князів X–XI ст. мали зображення «Знаку Рюриковичів» і ліки святих з круговим написом їхніх імен. З середини XI ст. і до початку XII ст. під впливом візантійської традиції на Русі поширюються печатки так званого «греко–руського» типу, де на аверсі було зображення святого, а на реверсі – напис «помоги рабу своєму» та ім'я власника. У науковий обіг уведені печатки синів Ярослава Володимировича [Мудрого] (978–1054) Володимира Ярославича (1020–1052), В'ячеслава Ярославича (1036–1057) та онуків – Володимира Всеволодовича [Мономаха] (1053–1125) та Давида Ігоревича (1059–1112), знайдені під час дослідження давньоруських пам'яток на теренах України.

Серед відомих сфрагістам актових печаток вище означеного періоду є артефакт, що не належав представникам династії Рюриковичів – це митрополит київський Феотемпт (1035–1040), якій обійняв цю посаду за особистим розпорядженням константинопольського патріарха Олексія Студита (1025–1043). На аверсі зображено св. Івана Предтечу, а на реверсі – напис грецькою мовою «Господи, допоможи Феотемпту, митрополиту Русі» [9].

У 70-х роках минулого сторіччя археологічними експедиціями, які працювали в Криму, під Києвом і в Полтавській області, були знайдені сім свинцевих молівдовулів. Розміри відбитків різні – від 22 до 27 мм., але зображення однакові: на аверсі – образ Климента I – четвертого Папи Римського (88–99), святого мученика; першого історичного християнського місіонера, що проповідував Євангеліє на землях сучасної України. За церковними переказами був висвяченим самим апостолом Петром. Під час жорстоких гонінь на Церкву у Римській імперії Климента заслали на каторгу до Херсонеса у Криму, де він проповідував серед каторжан, за що був страчений. Вшановується у католицькій і православних церквах. По обидва боки зображення на аверсі печатки напис «О Климент». На реверсі – напис: «Отъ Ратибора».

Науковці припускають, що «Климент» – християнське ім'я власника печаток – Ратибора – боярина кін. XI–поч. XII ст. [10, с. 125, 137, 138, 155]. Ратибор був тисяцьким на службі у київського князя Всеволода Ярославича (1078–1093). У 1079 р. після невдалого походу Романа Святославича проти Всеволода Ярославича і ув'язнення Романова брата, Олега, Всеволод Ярославович послав Ратибора посадником в Тмутаракань з метою контролювати ситуацію на південному кордоні Київської Русі, де знайшли притулок норовисті князії-ізгої. На активну адміністративну діяльність Ратибора в Причорномор'ї вказують знахідки вище означених молівдовулівз його ім'ям [17, с. 222–226]. У 1081 р. князі Давид Ігоревич і Володар Ростиславич раптово захопили Тмутаракань. За їхнім наказом Ратибор був схоплений і ув'язнений [12, с. 19]. Після смерті Всеволода Ярославича Ратибор – на службі у його сина Володимира Мономаха в

Переяславі. Коли Володимир Мономах займав великокняжий стіл (1113–1125) Ратибор знову став тисяцьким у Києві і брав участь у створенні «Устава Володимира Мономаха», законів київського князя, вміщених у розширену редакцію «Руської Правди», щорегулювали становище залежних селян на Русі, обмежуючи владу пана і лихварів [3, с. 253].

Дослідник печаток Ратибора В. Янін звертає увагу на особливість напису на реверсі – «Отъ Ратибора». На його думку, вона не тільки визначає приналежність печатки, але і вказує зворотну адресу відправника кореспонденції. Знахідка печаток Ратибора в Криму і під Києвом цілком з'ясовна – посадник сам був в цих місцях, але як потрапили відбитки штемпеля на Полтавщину – залишається загадкою. Можливо, ними були скріплені грамоти, відправлені Ратибором за існуючими тоді каналами зв'язку [19, с. 122, рис. 68, 69, 71а, 71б].

На рубежі XI–XII ст. право скріплювати печатками документи мали і єпископи. До нашого часу дійшли печатки єпископів Новгорода, Смоленська, Полоцька, Галича. В них основними елементами є зображення Богоматері і напис грецькою мовою.

У XIII ст. в Київській Русі набуває поширення прогресивний метод скріплювання офіційних документів, у т. ч. листів, відбитком особистої (індивідуальної) актової печатки на пергаменті або папері, князівські печатки були індивідуальними. Змінювався князь – змінювали й печатку. Печатка замінювала підпис. Це значно спростило систему діловодства і напряму призвело до зменшення виробництва вислих металевих печаток.

Разом з тим, з кожним роком зростає кількість знахідок свинцевих пломб X–XIII ст. Вони виявлені у Дрогочині над Західним Бугом, Дорогобужі, Звенигороді Галицькому, Києві, Новгороді, Пліснеську, Пскові, Рязані, Смоленську та інших містах Київської Русі. Їхня загальна кількість сягає 10 тис. екземплярів [7, с. 11].

Розглянемо сфрагістичний образ вислих свинцевих печаток Київської Русі на прикладі артефактів, виявлених під час багаторічного (з 1972 р.) археологічного дослідження городища літописного Дорогобужа в с. Дорогобуж Гощанського району Рівненської області, проведеного археологічною експедицією Рівненського обласного краєзнавчого музею під керівництвом Ю. Нікольченка [13] і Б. Прищепи [15].

Землі поблизу Дорогобужа у середній течії Горині виділяються високою концентрацією пам'яток часів Київської Русі. Тут збереглися залишки 42 укріплених поселень X–поч. XIII ст. Серед них у літописах згадуються Острог, Дубно, Пересопниця, Чемерин, Заріцьк, Корчеськ, Мильськ, Сапогинь.

Багата колекція археологічних матеріалів, зібраних під час археологічного дослідження Дорогобужа, який 24 рази згадується в Іпатському літописному зводі [10, с. 549], включає категорії речей як відомих за розкопками інших міст Русі, так і відсутніх на інших пам'ятках. Різноманітність й історико–культурницька унікальність артефактів, наявність рідкісних знахідок, робить речовий матеріал з Дорогобужа важливим історичним джерелом не тільки для всебічного вивчення міста і Погориння, але й для дослідження історії і культури слов'янського населення Південно-Західної Русі.

У матеріалах X–XIII ст. з Дорогобужа виявляються всі ознаки, характерні для тогочасних міст Русі: розвинене ремесло і торгівля, політико-адміністративні і культурно-ідеологічні функції, садибно-дворова забудова дитинця. На жаль, процес розвитку міста був перерваний татаро-монгольським погромом у грудні 1240 р.

Під час археологічного дослідження у Дорогобужі було знайдено велику кількість предметів X–XIII ст., виготовлених з різних матеріалів і різного призначення, серед яких

приваблює зібрання п'яти молівдулів.Чотири з них було знайдено на дитинці, п'ятий – на південно–східній площадці окольногоміста [13, с. 99; 15, с. 182–185]. Вони є свідками діяльності дорогобузьких князів та їхньої адміністрації.

Печатка з розкопок 1972 р. на аверсі має поясне зображення святого в головному уборі з чотирьохкінцевим хрестом на грудях [13, рис. 93, 2]. Навколо голови позначено крапками німб, зліва від зображення у стовпчик зверху вниз букви «Д,А,В», справа – «Д,Ъ». На реверсі зображення процвітшогошестикінцевого хреста, а з боків – монограма Христа: «ІСХС». Крім цього, на реверсі є графіті: «Д» і «А». Діаметр печатки по каналу – 24 мм., перпендикулярно до каналу – 26 мм.

Відомі три печатки з написом «давидЪ»: з Переяслава–Хмельницького, Новгорода і Берестя. На думку В. Яніна вони належали Давиду Святославичу (1050–1123), який князював у Новгороді, Смоленську і Чернігові [18, с. 71].

Пломба з розкопу № 21 – це нерівний диск із виїмкою у верхній частині й втратами вздовж отвору для шнура; її розмір 22х23 мм.[15, рис. 166, 2]. На аверсі печатки, оконтуреному рельєфним валиком, погруддя святого, навколо голови – рельєфний німб,біля лівого плеча – у стовпчик букви «Д» і «Ь». На реверсі печатки трьохрядковий напис: «дьн/Ъсло/…о». Печатки з таким написом відносяться до періоду правління в Києві у 1093–1113 рр. Святополка Ізяславича (1050 –1113) [9, с. 82–83].

Ще одну печатку з написом «днеслово» виявлено в культурному шарі розкопу № 26; вона являє собою нерівний диск діаметром 16 мм.[14, рис. 166, 3]. На аверсі пломби – погруддя святого; навколо голови – рельєфний німб, біля лівого плеча – хрест, у лівій руці – кодекс. Реверс печатки зайнято трьохрядковим написом «д/нес[л]/ово». За своєю легендою ця печатка також відноситься до правління Святополка Ізяславича.

Інші дві печатки знайдено на відвалах південно–східного розкопу на дитинці. Одна з них являє собою нерівний диск діаметром 14х16 мм. [15, рис. 166, 4]. На аверсі – погрудне зображення святого, навколо голови – німб, біля лівого плеча у стовпчик дві букви: «N» і «Л». На реверсі також погруднезображення святого з німбом, біля лівого плеча у стовпчик три букви: «О», «А» і «È». Остання печатка – це нерівний диск діаметром 18х19 мм. [15, рис. 166, 5]. На аверсі – погруддя святого, біля правого плеча – дві букви, але читаєтьсялише «È», біля лівого плеча – букви «А» і «U». На реверсі – погрудне зображення святого з німбом. Поле біля правого плеча пошкоджене і букви тут не читаються, а біля лівого плеча у стовпчик три букви: «А», «U» і «О».

Дві останні печатки із патрональним зображенням двох святих відносяться до пломб, які були поширені у Київській Русі на широкій території в XII–перш. пол. XIII ст. [19, с. 43–54].

Таким чином, аналіз літописних джерел та спеціальної літератури дозволяє не тільки розглядати місце актових печаток в практиці державного адміністрування, міжнародної, господарської та соціально–культурної діяльності в Київській Русі, а йяк важливий елемент поштовій атрибуції X–поч. XIV ст. та не тільки.

З часом культура листування та письменність охоплювала значну частину населення у землях Київської Русі, а пошта розширювала свої межі та ставала доступним засобом спілкування. В історичних архівах зберігаються різного походження документи (граматки, розписки, подорожні, приватні листи та ін.), на яких збереглися червоні плями від сургучу, тобто відправники пломбували свою кореспонденцію від несанкціонованого втручання до тексту. Тим самим час перетворив печатки на поштові штемпелі, які застосовують,

починаючи з другої половини XVII ст. поштою для гасіння поштових марок, що є підтвердження прийому поштового відправлення, контролю за маршрутом і часом перебування в дорозі. Отже, актові печатки стали попередниками сучасних поштових штемпелів, без яких не можлива злагоджена діяльність поштового зв'язку не тільки на державному рівні, а й у міжнародних відносинах, фінансових, господарських, культурних, приватних та родинних взаєминах.

Список використаної літератури

1. Алфьоров О. Сфрагістика Київської Русі в Інтернет-мережі (сайт sfragis.com) / О. Алфьоров // Спеціальні історичні дисципліни. – 2013. – Число 21 : Електронні інформаційні ресурси. – С. 151–168; Alforov O. Sfrahistyka Kyivskoi Rusi v Internet-merezhi (sait sfragis.com) / O. Alforov // Spetsialni istorychni dystsypliny. – 2013. – Chyslo 21 : Elektronni informatsiini resursy. – S. 151–168.

2. Анохин В. А. Свинцовые пломбы княжества Киевского (X–XIII вв.): монография / В. А. Анохин. – Киев : Стилос, 2012. – 64с.; Anokhyn V. A. Svyntsovыe plombы kniazhestva Kyevskoho (X–XIII vv.): monohrafyia / V. A. Anokhyn. – Kyev : Stylos, 2012. – 64 c.

3. Арістов В. Ю. Устав Володимира Мономаха / В. Ю. Арістов // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – Київ: Наукова думка, 2013. – Т. 10: Т – Я. – С. 253;Aristov V. Yu. Ustav Volodymyra Monomakha / V. Yu. Aristov // Entsyklopediia istorii Ukrainy : u 10 t. / redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. – Kyiv: Naukova dumka, 2013. – T. 10 : T – Ya. – S. 253

4. Белецкий С. В. Знаки Рюриковичей на пломбах из Дорогочина (По материалам свода К. В. Болсуновского) [Электронный ресурс] / С. В. Белецкий // Stratum plus. Археология и культурная антропология. – 1999. – № 6. – С. 288–330. – Режим доступа : https://cyberleninka.ru/article/n/znaki-ryurikovichey-na-plombah-iz-drogichina-po-materialam-svoda-k-v-bolsunovskogo; Beletskiy S. V. Znaki Ryurikovichey na plombakh iz Dorogochina (Po materialam svoda K. V. Bolsunovskogo) [Elektronnyy resurs] / S. V. Beletskiy // Stratumplus. Arkheologiya i kulturnaya antropologiya. – 1999. - № 6. – S. 288-330. - Rezhim dostupa : https://cyberleninka.ru/article/n/znaki-ryurikovichey-na-plombah-iz-drogichina-po-materialam-svoda-k-v-bolsunovskogo.

5. Вигилев А. Н. История отечественной почты / А. Н. Вигилев. – Москва : Связь, 1977. – Часть 1. – 177 с.; Vigilev A. N. Istoriya otechestvennoy pochty / A. N. Vigilev. – Moskva : Svyaz, 1977. – Chast 1. – 177 s.

6. Виташевская М. Н. Старинная русская почта / М. Н. Виташевская. – Москва : Связь издат, 1962. – 80 с.;Vitashevskaya M. N. Starinnaya russkaya pochta / M. N. Vitashevskaya. – Moskva : Svyaz izdat, 1962. – 80 s.

7. Гавриленко В. О. Українська сфрагістика. Питання предмета та історіографії / О. В. Гавриленко. – Київ : Наукова думка, 1977. – 166 с.; Havrylenko V. O. Ukrainska sfrahistyka. Pytannia predmeta ta istoriohrafii / O. V. Havrylenko. – Kyiv : Naukova dumka, 1977. – 166 s.

8. Гавриленко В. О. Шлях до сфрагістики / В. О. Гавриленко; Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України; Українське геральдичне товариство; Інститут спеціальних історичних дисциплін Музею Шереметьєвих. – Київ; Львів, 2014. – 328 с.; Havrylenko V. O. Shliakh do sfrahistyky / V. O. Havrylenko; Lvivske viddilennia Instytutu ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva imeni M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy; Ukrainske heraldychne tovarystvo; Instytut spetsialnykh istorychnykh dystsyplin Muzeiu Sheremetievykh. – Kyiv; Lviv, 2014. – 328 s.

9. Історія використання печаток [Електронний ресурс] // Горохівський П. І. Спеціальні історичні дисципліни : курс лекцій : навч. посіб. – 2-е вид зі змінами і доп. / П.І. Горохівський. – Умань : РВЦ „Софія”, 2012. – Режим доступу: https://studopedia.info/1-108626.html ; Istoriia vykorystannia pechatok [Elektronnyi resurs] // Horokhivskyi P. I. Spetsialni istorychni dystsypliny : kurs lektsii : navch. posib. – 2-e vyd zi zminamy i dop. / P. I. Horokhivskyi. – Uman : RVTs „Sofiia”, 2012. – Rezhym dostupu : https://studopedia.info/1-108626.html

10. Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця. – Київ : Дніпро , 1989. – 591 с.; Litopys ruskyi / per. z davnorus. L. Ye. Makhnovtsia. – Kyiv : Dnipro , 1989. – 591 s.

11. Лихачев Н. П. Печати Пскова / Н. П. Лихачев // Советскаяархеология. – 1960. – № 3. – С. 225–236 ; Likhachev N. P. Pechati Pskova / N. P. Likhachev // Sovetskaya arkheologiya. – 1960. – № 3. – S. 225–236

12. Нікольченко Ю. М. Давид Ігоревич: «Князь–пірат», або «герой свого часу» / Ю. М. Нікольченко // Історичні постаті України: проблеми і пошуки: моногр. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2003. – С. 16–29 ; Nikolchenko Yu. M. Davyd Ihorevych: «Kniaz–pirat», abo «heroi svoho chasu» / Yu. M. Nikolchenko // Istorychni postati Ukrainy: problemy i poshuky : monohr. – Luhansk : Vyd-vo SNU im. V. Dalia, 2003. – S. 16–29.

13. Нікольченко Ю. М. Культура населення Погоринння X–XIII століть. За матеріалами літописного Дорогобужа : моногр. / Ю. М. Нікольченко. – Рівне: Евен,1998. – 226 с.; NikolchenkoIu. M. Kultura naselennia Pohorynnia X–XIII stolit. Za materialamy litopysnoho Dorohobuzha : monohr. / Yu. M. Nikolchenko. – Rivne : Even, 1998. – 226 s.

14. Орєхова С. Є. Поштові інституції Київської Русі в історико-культурологічній парадигмі / С. Є. Орєхова, Ю. М. Нікольченко // Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Філософія, культурологія, соціологія. – 2017. – Вип. 14. – С. 127–140; Oriekhova S. Ye. Poshtovi instytutsii Kyivskoi Rusi v istoryko-kulturolohichnii paradyhmi / S. Ye. Oriekhova, Yu. M. Nikolchenko // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Filosofiia, kulturolohiia, sotsiolohiia. - 2017. – Vyp. 14. – S. 127–140.

15. Прищепа Б. А. Дорогобуж на Горині у X–XIII ст. / Б. А. Прищепа. – Рівне: ПП ДМ, 2011. – 250 с.; Pryshchepa B. A. Dorohobuzh na Horyni u X–XIII st. / B. A. Pryshchepa. – Rivne: PP DM, 2011. – 250 s.

16. Рыбаков Б. А. Знаки собственности в княжеском хозяйстве Киевской Руси X-XII веков / Б. А. Рыбаков // Советская археология. – 1940.– Вып. VI. – С. 227–257 ; Rybakov B. A. Znaki sobstvennosti v knyazheskom khozyaystve Kievskoy Rusi X-XII vekov / B. A. Rybakov // Sovetskaya arkheologiya. – 1940. – Vyp. VI. – S. 227–257.

17. Толстой И. И. Древнейшие русские монеты великого княжества Киевского. Нумизматический опыт графа И. И. Толстого (с 19 таблицами рисунков) [Электронный ресурс] / И. И. Толстой. – Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук, 1882. – 319 с. – Режим доступа : http://kladokopatel.ru/books/523-drevnejshie-russkie-monety-velikogo-knjazhestva-kievskogo.html; Tolstoy I. I. Drevneyshie russkie monety velikogo knyazhestva Kievskogo. Numizmaticheskiy opyt grafa I. I. Tolstogo (s 19 tablitsami risunkov) [Elektronnyy resurs] / I. I. Tolstoy. – Sankt-Peterburg : Tipografiya Imperatorskoy Akademii nauk, 1882. – 319 s. – Rezhim dostupa : http://kladokopatel.ru/books/523-drevnejshie-russkie-monety-velikogo-knjazhestva-kievskogo.html

18. Янин В. Л. Актовые печати Древней Руси X–XV вв. / В. Л. Янин. – Москва : Наука, 1970. – Т. I : Печати X-начала XIII в. – 326 с.; Yanin V. L. Aktovye pechati Drevney

Rusi X–XV vv. / V. L. Yanin. – Moskva : Nauka, 1970. – T. I : Pechati X-nachala XIII v. – 326 s.

19. Янин В. Л. Актовые печати Древней Руси X–XV вв. / В. Л. Янин, П. Г. Гайдуков. – Москва : ИНТРАДА, 1998. –Т. III : Печати, зарегистрированные в 1970–1996 гг. – 502 с.; Yanin V. L. Aktovye pechati Drevney Rusi X–XV vv. / V. L. Yanin, P. G. Gaydukov. – Moskva : INTRADA, 1998. – T. III : Pechati, zaregistrirovannye v 1970–1996 gg. – 502 s.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2019 р.

S. Oriekhova, Y. Nikolchenko

ACTIVE PRINTED IN PERSONAL ATTRIBUTION OF KIEVANRUS'

Thearticle deals with the use of assembly stamps as postal paraphernalia of KievanRus'. The author characterizes the source base of the research, which consists of ancient Chronicles and artifacts from the funds of the Rivne regional Museum. In historical retrospect, the features of the designs of the Assembly seals of the X-XIII centuries, as an integral attribute of the practice of Grand, specific and volost administration, international, economic and socio-cultural activities in Kievan Rus.

The sphragistic image of the expression of lead stamps (seals) of KievanRus' is formed on the example of artifacts discovered during a long-term archaeological study of the ancient settlement of the chronicle Dorogobuzh in the village of Dorogobuzh of the Goshchansky district of the Rivne region, conducted by the archaeological expedition of the Rivne regional Museum.

The role of act stamps (seals) in postal paraphernalia as an important element of the preservation of public and private information in KievanRus' has been determined.

Analysis of the chronicle and special literature allows for research in the field of public administration, international, economic and socio-cultural activities in KievanRus', as well as an important element of postal attribution of the X and the beginning of the XIV century and not only.

Over time, the culture of correspondence and literacy encompassed an ever wider range of laypeople, and the post expanded its borders and became an accessible means of communication. Documents of various origins are stored in historical archives (primers, receipts, travelers, private letters, etc.), on which red spots of wax are preserved, that is, senders sealed their correspondence from unauthorized interference with the text.Thus, time has transformed the printing the postage stamps, which are used, since the second half of the XVII century mail for quenching of postage stamps, there is an acknowledgement of posting, monitoring and time spent in transit. So Assembly seals became the progenitors, namely the founders of modern postmarks without which the coordinated activity of postal communication of any state of the world, and at the same time international postal relations is impossible.

Key words: *sphragistics, European early Middle Ages, KievanRus', Ipatsky Chronicle, Rivne Regional Museum, molyvdos, seal (press), matrix, parchment, letter, letter, postal attribution, author, addressee, communicative situation.*